

УДК 58(477)(092)Гаморак:378.4(477.43-21)«1919/193»
DOI: 10.32626/2309-7086.2020-16-1.131-142

Діана Яблонська

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ORCID: 0000-0002-9138-2766

ResearcherID: I-4903-2018

Diana Yablonska

Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University

ORCID: 0000-0002-9138-2766

ResearcherID: I-4903-2018

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ БОТАНІКА Н. Т. ГАМОРАКА У КАМ'ЯНЦІ-ПОДІЛЬСЬКОМУ ТА КИЄВІ

У статті охарактеризовано постать вченого-ботаніка, професора Кам'янець-Подільських вишів Нестора Теодоровича Гаморака у 1919 – 1930 рр. Аналізуються основані складові його життєвого шляху та науково-педагогічної діяльності в адміністративному центрі Поділля та частково у Києві. З'ясовано його участь в революційних подіях 1918 – 1919 рр. в Галичині, залучення до викладацької роботи в Кам'янець-Подільському державному українському університеті та реалізацію його науково-педагогічного потенціалу в Кам'янець-Подільських інститутах – народної освіти і сільськогосподарському, житті науково-дослідної кафедри історії та економіки Поділля, публікація у періодичних виданнях сільгоспвишу та збірниках різних наукових установ УСРР, виконання академічного навантаження природничого циклу у зазначених закладах. Звернено увагу на його наукові інтереси та значні напрацювання, участь в організації і функціонуванні ботанічного саду, міжнародних контактах і громадському житті.

Показано його науково-педагогічну діяльність в Київському інституті професійної освіти та інституті ботаніки, що входив до складу ВУАН.

Показано основні складові його життєвого шляху, особистого життя і драматичну долю в часи сталінських репресій.

Мета роботи. На основі архівних і опублікованих джерел та праць вітчизняних істориків висвітлити основні складові науково-педагогічної діяльності Н. Т. Гаморака у кам'янець-подільських і київському вишах, роботу в підрозділі ВУАН.

Методологія. При написанні роботи нами використано наступні принципи проведення історичного дослідження: історизму, об'єктивності, конкретності та системності. Застосовано різні методи дослідження, а саме: історико-порівняльний, синтезу, біографічний, ретроспективний, хронологічний, термінологічний та комплексно-аналітичний.

Наукова новизна. Стаття є спробою комплексного, більш ґрунтовного висвітлення освітньої та наукової діяльності відомого українського вченого-ботаніка Н. Т. Гаморака у кам'янець-подільських ІНО та СГІ, Київському ПО, що наповнює його біографію низкою раніш невідомих даних.

Висновки. Підсумовують дослідження про участь професора Н. Т. Гаморака у навчальному процесі та науково-дослідній роботі кількох вишів, у громадському житті, роботі в академічному інституті, а також його трагічну долю.

Ключові слова: Нестор Теодорович Гаморак, вчений, природознавець, викладач, Кам'янець-Подільський інститут народної освіти/соціального виховання, Кам'янець-Подільський сільськогосподарський інститут, науково-дослідна кафедра, Київський інститут професійно освіти, Інститут ботаніки ВУАН, ботанічний сад.

SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL ACTIVITY OF BOTANY N. T. HAMORAK IN KAMIANETS-PODILSKYI AND KYIV

The article describes the figure of the botanist, professor of Kamyanets-Podilskyi universities Nestor Teodorovich Hamorak in 1919 – 1930. The basic components of his life and scientific and pedagogical activity in the administrative center of Podillya and partly in Kyiv are analyzed. His participation in the revolutionary events of 1918 – 1919 in Galicia, involvement in teaching at Kamyanets-Podilskyi State Ukrainian University and the realization of his scientific and pedagogical potential in Kamyanets-Podilskyi institutes – public education and agricultural life research department of history and economics of Podillya, publication in periodicals of agriculture and collections of various scientific institutions of the USSR, the implementation of the academic load of the natural cycle in these institutions. Attention is paid to his scientific interests and significant achievements, participation in the organization and functioning of the botanical garden, international contacts and public life.

His scientific and pedagogical activity at the Kyiv Institute of Vocational Education and the Institute of Botany, which was a part of the Ukrainian Academy of Sciences, is shown. The main components of his life, personal life and dramatic destiny during Stalin's repressions are shown.

Objective of the work. On the basis of archival and published sources and works of domestic historians to cover the main components of scientific and pedagogical activity of N. Hamorak in Kamyanets-Podilskyi and Kyiv universities, work in the department of All-Ukrainian Academy of Sciences.

Methodology. In writing this work, we used the following principles of historical research: historicism, objectivity, specificity and systematicity. Various

research methods were used, namely: historical-comparative, synthesis, biographical, retrospective, chronological, terminological and complex-analytical.

Scientific novelty. The article is an attempt to comprehensively, more thoroughly cover the educational and scientific activities of the famous Ukrainian scientist-botanist N. Hamorak in Kamyanets-Podilskyi IPE and AGI, Kyiv IVE, which fills his biography with a number of previously unknown data.

Conclusions. Summarize the research on the participation of Professor N. Hamorak in the educational process and research work of several universities, in public life, work at the academic institute, as well as his tragic fate.

Key words: Nestor Hamorak, scientist, naturalist, teacher, Kamyanets-Podilskyi Institute of Public Education / Social Education, Kamyanets-Podilskyi Agricultural Institute, Research Department, Kyiv Institute of Vocational Education, Institute of Botany of the Ukrainian Academy of Sciences, Botanical Garden.

Постановка проблеми. Із встановленням радянської влади в Україні було взято курс на виховання особистості «нового» типу, який би відповідав комуністичним ідеалам. У цьому процесі велика роль відводилася закладам вищої освіти (ЗВО) педагогічного профілю, які мали не тільки готувати нові кадри, а й стати осередками ідеологічної пропаганди та боротьби із буржуазним світоглядом. Формування нової людини покладалося на науково-педагогічних працівників ЗВО, яких примушували підкоритися ідеології правлячої партії та дотримуватись її у роботі зі студентами в усіх регіонах республіки. До когорти українських вчених, які готували педагогічні кадри на Поділлі у 1920-х рр. і реалізовували політику партії належав і природознавець Нестор Теодорович Гаморак. Його ім'я увійшло в історію української науки та вищої освіти як одне із поважних і значущих.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджувана тема у контексті функціонування кам'янець-Подільських ІНО та СГІ спеціально не вивчалася, хоча її актуальність не викликає сумніву. Певний внесок у вивчення життя та діяльності Н. Т. Гаморака у 1919 – 1920 рр. належить вітчизняному історика О. М. Завальнюку (Завальнюк, 2003; Завальнюк, 2006). У роботі Д. І. Мохорука досліджено участь науковця в революційних подіях 1918 – 1919 рр. в Галичині (Мохорук, 2012), а вітчизняними біологами Д. М. Доброчаєвою та Л. Г. Любінською аналізується його доля в 1930-х рр. та внесок у природничу науку (Доброчаєва, 1993). На окремі аспекти звернув увагу історик В. А. Нестеренко (Нестеренко, 2018). Утім і досі цілісно не висвітлено наукову і педагогічну роботу Н.Т. Гаморака в кам'янець-подільських авишах, його життєву трагедію, спричинену сталінським тоталітарним режимом та деякі інші питання біографії.

Мета публікації. На основі архівних і опублікованих джерел та праць вітчизняних істориків висвітлити основні складові науково-педагогічної діяльності Н. Т. Гаморака у кам'янець-подільських і київському вишах, роботу в підрозділі ВУАН.

Виклад основного матеріалу. Нестор Теодорович Гаморак народився 9 березня 1892 р. у с. Стрільче Городенківського повіту Галиччини, в сім'ї священика (ДАХМО, ф.р. 302, оп. 2, спр. 125, арк. 59зв.). Після смерті батька сім'я переїхала до Коломиї, де Нестор закінчив спочатку початкову шко-

лу, а згодом українську класичну гімназію, у якій захоплювався природознавством і мріяв про відповідний науковий фах (ДАХМО, ф.р. 302, оп. 2, спр. 125, арк. 59зв.). У 1910 р. вступив на філософський факультет Віденського університету, паралельно працював у ботанічному інституті під керівництвом професора Я. Ветштейна та рослинно-фізіологічному інституті (шефом був професор Г. Молиш). Саме під керівництвом останнього Нестор Теодорович виконав свою першу наукову роботу, опубліковану в «Записках» Академії наук Австро-Угорщини у 1915 р. Тоді ж у Віденському університеті захистив дисертацію з ботаніки і отримав ступінь доктора філософії з біології (ДАХМО, ф.р. 302, оп. 2, спр. 125, арк. 59зв.). Після цього Н. Т. Гаморака прийняли у члени Німецького ботанічного товариства (ДАХМО, ф.р. 302, оп. 2, спр. 125, арк. 1). Молодий вчений полглиблював свої знання з природознавства, працюючи упродовж нетривалого часу на гідробіологічній станції під керівництвом доктора Л. Купельвізера (м. Люнц) і на зоологічній станції (м. Трієст), яка мала у своїй структурі ботанічний відділ (ДАХМО, ф.р. 302, оп. 2, спр. 125, арк. 59зв.).

Влаштувався на посаду вчителя біології Віденської гімназії. 3 липня 1916 р. завідував освітніми курсами при гімназії у м. Кірхберг (Нижня Австрія) для дітей біженців з Галичини (ДАХМО, ф.р. 302, оп. 2, спр. 125, арк. 59зв.). У листопаді 1916 р. Н. Т. Гаморака мобілізували до австро-угорської армії. Брав участь у бойових діях на російському фронті. З підірваним здоров'ям у 1918 р. потрапив в запасний полк у Станіславові (ДАХМО, ф.р. 302, оп. 2, спр. 125, арк. 59зв.), де дізнався про закінчення війни та розпаду Австро-Угорської імперії (Завальнюк, 2006, с. 192).

Повернутися до спокійного мирного життя після війни Н. Т. Гамораку не судилося. Він став учасником Листопадової національно-демократичної революції в Галичині, увійшов до Української Галицької армії. В січні 1919 р. його, як досвідченого військовика, ввели до складу Пресового бюро Державного Секретаріату ЗОУНР, а з червня призначили завідувачем радіостанції, яка регулярно інформувала бійців і населення про нерівну боротьбу з польською армією, утиски національних прав та закликала українців поповнювати лави УГА (Сухоцький, 1958, с. 137).

Через поразки галицьке військо разом державним проводом перебазувалося в Наддніпрянську Україну. 16 липня 1919 р. Н. Т. Гаморак разом із підрозділами УГА та вищим керівництвом ЗОУНР прибув до Кам'янець-Подільського (ДАХМО, ф.р. 302, оп. 2, спр. 125, арк. 59зв), де продовжував виконувати свої обов'язки, а також зав'язав контакти з керівником і професурою місцевого державного українського університету (ДУУ), виявив бажання працювати на природничому відділі фізико-математичного факультету (ДАХМО, ф.р. 302, оп. 2, спр. 125, арк. 1). 19 липня рада фізико-математичного факультету рекомендувала кандидатуру Н. Т. Гаморака на посаду в.о. приват-доцента по кафедрі фізіології рослин, а 2 серпня рада професорів університету ухвалила остаточне позитивне рішення (ДАХМО, ф.р. 302, оп. 2, спр. 125, арк. 6, 8).

За традицією, 15 жовтня новопризначений приват-доцент прочитав перед викладачами, студентами і представниками громадськості вступну лекцію на тему «Елементарна структура істот» (ДАХМО, ф.р. 582, оп. 1,

спр. 12, арк. 161), якою зарекомендувавши себе серйозним знавцем проблемами. Взаявся розробляти лекційний курс із анатомії рослин для студентів I та II курсів фізико-математичного факультету. Згідно навчального плану 1919/20 рр. отримав 13 тижневих годин із вказаної дисципліни, яку викладав на природничому відділі (ДАХМО, ф.р. 302, оп. 1, спр. 49, арк. 32зв.).

На початку 1920/21 н.р. приват-доцента Н. Т. Гаморака призначили секретарем фізико-математичного факультету та завідувачем двох кабінетів – фізіології та систематики рослин (ДАХМО, ф.р. 302, оп. 2, спр. 125, арк. 59зв.). Тож до навчальної роботи додалася адміністративна, яка вимагала особливої уваги та додаткових зусиль

Після встановлення радянської влади в середині листопада 1920 р. продовжив працювати в університеті. Після реорганізації К-ПДУУ в два самостійні виші – інститут народної освіти (ІНО) та сільськогосподарський інститут (СГІ) залишився працювати у першому на основі рішення № 1089 Укрголовпрофосу НКО УСРР від 7 липня 1921 р., як приват-доцент по кафедрі ботаніки (ДАХМО, ф.р. 302, оп. 3, спр. 5, арк. 20). Коли іквідували «старі» факультети і утворили нові навчальні структурні підрозділи, Н. Т. Гаморак увійшов до викладацького складу, який обслуговував факультет професійної освіти (ДАХМО, ф.р. 302, оп. 1, спр. 50, арк. 47). Тут викладав кілька навчальних дисциплін для студентів I-III курсів: ботаніку, анатомію, систематику, фізіологію і морфологію рослин. Крім того, студентам факультету соціального виховання читав лекції з біології (ДАХМО, ф.р. 302, оп. 2, спр. 125, арк. 32). Відповідно до навчального плану 1921/22 н.р. на кожну з цих дисциплін відводилося по 2 години на тиждень. А ще проводив практичні заняття із анатомії та морфології рослин з таким же тижневим навантаженням (ДАХМО, ф.р. 302, оп. 2, спр. 125, арк. 60). Загалом, враховуючи осінній, зимовий та літній триместри, річне навантаження Н. Т. Гаморака становило 196 годин (ДАХМО, ф.р. 302, оп. 2, спр. 125, арк. 74зв.), що відповідало рівню штатного професора ІНО.

У тому ж навчальному році Нестору Теодоровичу довелося справлятися з обов'язками ще й секретаря факультету профосвіти (ЦДАВО, ф. 166, оп. 12, спр. 1434, арк. 7) де зарекомендував себе відповідальним, старанним і доброзичливим працівником. Завдяки цим рисам, а також лояльності до влади Н. Т. Гаморак у червні-вересні 1921 р. посідав посаду в.о. проректора з навчальної роботи, а з жовтня 1922 р. був обраний заступником декана факультету професійної освіти ІНО (ДАХМО, ф.р. 302, оп. 2, спр. 125, арк. 94). Брав участь в громадському житті. Зокрема, з 1921 р. вступив до профспілкової секції «Робос», осередок якої з'явився в ІНО (членський білет № 1023) (ЦДАВО, ф. 166, оп. 12, спр. 1434, арк. 3). В місті проживав по вул. Хрестовій, 5 (сьогодні вул. Драй-Хмари) разом із дружиною Осиною Олександрівною та донькою Дариною (ДАХМО, ф.р. 302, оп. 2, спр. 125, арк. 58).

Після того, як факультет професійної освіти було ліквідовано (1924 р.), більшість дисциплін природничого циклу було включено до навчальних планів сільськогосподарського інституту. Зменшення годин на природничі дисципліни в ІНО та вимушений відтік викладачів до СГІ негативно позначилося на становищі тих викладачів, які продовжували займати попере-

дні посади. Н. Т. Гаморак також змушений був шукати години у сусідньому виші. Тутешнє керівництво з радістю підтримало бажання авторитетного вченого поповнити штат сільгоспінституту, оскільки тут бракувало досвідчених викладачів, і дало рух його заяві. Згідно постанови НКО УСРР (1925 р.) Нестора Теодоровича прийняти до складу науково-педагогічних працівників СГІ, на посаду професора кафедри ботаніки. В ІНО він залишився працювати як позаштатний професор відповідної кафедри на засадах сумісництва (ДАХМО, ф.р. 302, оп. 2, спр. 125, арк. 95).

Брав активну участь в роботі науково-дослідної кафедри (НДК) історії та природи Поділля, яка мала на меті посилити наукову віддачу вчених (її створили відповідно до постанови Раднаркому УСРР від 26 квітня 1921 р. «Про встановлення загального наукового мінімуму, обов'язкового до викладання» у серпні 1921 р. з ініціативи професора Є. Д. Сташевського) (Підлісний, 2014, с. 72; ДАХМО, ф.р. 302, оп. 1, спр. 246, арк. 12; ф.р. 302, оп. 1, спр. 953, арк. 1). Її основним завданням було посилити науковий потенціал викладацького складу, активізувати його діяльність в процесі вирішення освітніх завдань, збільшити прошарок молодих вчених, залучивши до проведення досліджень з історичних, економічних та культурних аспектів життя Подільського регіону. У 1924 р. Н. Т. Гаморака прийняли до складу секції природи підсекції прикладної ботаніки, де він отримав статус наукового співробітника (ДАХМО, ф.р. 302, оп. 2, спр. 125, арк. 95).

27 березня 1926 р. вченого обирали керівником підсекції прикладної ботаніки. Поряд із ним працювали такі наукові співробітники, як Д. О. Богацький, А. С. Волощук, аспіранти М. А. Любинський, В. І. Пальчевський та Ф. С. Панасюк (Баєр, 1927, с. 149). Працюючи над виконанням стратегічного завдання НДК, Н. Т. Гаморак брав участь в експедиціях до різних природних об'єктів спільно із студентами та аспірантами. Розробляв завдання для груп, виконання яких потім обговорювалися на засіданнях підсекцій, а зібрані матеріали поступали у розпорядження всього колективу кафедри (ДАХМО, ф.р. 302, оп. 1, спр. 39, арк. 2).

Одним із завдань підсекції прикладної ботаніки НДК було опікування інститутським садом, який успадкували від ДУУ. На його базі у 1925 р. створили ботанічний сад, що дозволило розширити можливості наукових досліджень як для кафедри ботаніки ІНО, так і для підсекції прикладної ботаніки НДК. Спочатку сад був невеликим і розташовувався на 5 га, де налічувалось лише 500 рослин. Але з кожним наступним роком їх кількість збільшувалися, зростали різновидність та територія, яка займала 27 га. Керівництво садом доручили професору Н. Т. Гамораку, який паралельно працював в СГІ. Через те, що діяльність НДК здійснювалася головним чином викладачами аграрного вишу, у 1927 р. це послужило підставою для оформлення ботанічного саду на баланс цього закладу (Нестеренко, 2018, с. 327).

Мрія продовжити наукові дослідження у Відні, розпочаті під час навчання в університеті, не полишала професора. З цією метою ще 11 червня 1921 р. подав до НКО УСРР прохання про надання йому оплачуваного відрядження терміном на один рік для поїздки до Віденського університету, щоб попрацювати під керівництвом професора Ганса Молиша. Заявник

писав: «Крім продовження наукової праці, зобов'язуюся на протязі року злагодити [підготувати. – Авт.] університетський підручник анатомії і фізіології рослин, якого брак відчувається тепер так пекуче по всіх вищих школах України» (ДАХМО, ф.р. 302, оп. 2, спр. 125, арк. 33). Він сподівався, що таким зобов'язанням здобуде прихильність керівництва народного комісаріату. Однак цього не сталося. На його заяві з'явилася така резолюція: «Відмовити в зв'язку з крайньою необхідністю призначення доктора Гаморака проректором Інституту народної освіти» (Мохорик, 2012, с. 620). На той час Нестор Теодорович вже виконував обов'язки проректора вишу.

Другу спробу виїхати за кордон не лише задля наукової роботи, а й через проблеми зі здоров'ям було зроблено в січні 1922 р. Тоді ж до столиці надійшли усі необхідні документи та прохання виділити кошти, необхідні для відрядження. На цей раз НКО УСРР промовчало, не давши відповіді заявникові. Була ще й третя спроба отримати дозвіл і кошти на поїздку до Австрії. Щоправда, на цей раз (7 вересня 1923 р.) до Укрголовпрофосу, а не НКО УСРР, звернулися ректор та політкомісар Кам'янець-Подільського ІНО, які надіслали копії усіх попередніх документів, зокрема звернення ІНО за 1922 р., та супроводили їх своїм проханням про відрядження професор до Відня та Берліна терміном на 1 рік (ДАХМО, ф.р. 302, оп. 2, спр. 125, арк. 33). Як і попереднього разу, у Харкові відповідь давати не квапилися. Лише у 1925 р. Н. Т. Гаморак отримав дозвіл на відрядження лише до Німеччини. Впродовж жовтня 1925 – лютого 1926 рр. йому пощастило стажуватися в Берлінському інституті фізіології рослин та провести лабораторні дослідження із транспірації рослин. Як результат, в 1926 – 1927 рр. вийшло кілька розвідок із даної теми в журналі Німецького ботанічного товариства. Також відвідав кілька біологічних та сільськогосподарських закладів Берліна для досвіду організації роботи переважно в ботанічному саду (ЦДАВО, ф. 166, оп. 12, спр. 1434, арк. 7зв.). У жовтні 1927 р. мав наукове відрядження до Інституту прикладної ботаніки АН СРСР, що діяв у Ленінграді, де примножив свої знання і науковий досвід (ДАХМО, ф.р. 302, оп. 2, спр. 125, арк. 9, 93, 93зв.). Це позитивно позначилося на результатах його наступних праць.

Науковий доробок Н. Т. Гаморака відзначався ґрунтовністю. Серед різних проблем, якими він захоплювався, виділялися ті, що були пов'язані із фізіологією, сестиматикою та морфологією рослин. Зокрема, ним були підготовлено такі праці: «Світ бактерій» (Гаморак, 1926), «Нові дані до мікрохімії і фізіології продихового апарату у рослин» (Гаморак, 1924), «Спроби над фотоперіодизмом у рицини» (Гаморак, 1928), «Новий тип транспірографа» (Гаморак, 1926), «Люфа в Кам'янецькому ботанічному саду» (Гаморак, 1930), «Потометричні поміри в природній обстановці» (Гаморак, 1931), «Крапляний потограф» (Гаморак, 1932), «Новий тип атмометра і атмографа» (Гаморак, 1932) та ін. Загальна кількість надрукованих праць за весь період викладацької діяльності становила майже 20 одиниць, кілька рукописів залишилися з різних причин не опублікованими (ЦДАВО, ф. 166, оп. 12, спр. 1434, арк. 4). Окрім того, добре володів англійською, французькою, німецькою та польською мовами (Мохорук, 2012, с. 621).

На початку 1928 р. Н. Т. Гаморака з невідомих причин вивели за штат, залишивши за ним статус позаштатного викладача СГІ. Через це більше

часу він проводив у ботанічному саду. Однак, матеріальна скрута та бажання викладати змушували його шукати додаткового заробітку в ІНО. Восени 1928 р. він звернувся до керівництва цього вишу з проханням відновити його в штаті. Ректор Ф. А. Кондрацький пішов назустріч Нестору Теодоровичу і затвердив його на посаді в.о. штатного професора 2 категорії кафедри ботаніки (ДАХМО, ф.р. 302, оп. 2, спр. 125, арк. 95).

Спокійним початок 1928/29 навчального року для поновленого працівника не виявився. Враховуючи його попередню позаштатну роботу в ІНО виникли проблеми із обрахунком годин та нарахуванням заробітної плати. Конфлікт розгорявся між головою предметної комісії педагогічного циклу О. М. Кожуховим, бухгалтерським відділом та Н. Т. Гамораком. Як відомо із пояснювальної записки професора, його візаві навмисно не вказали кількість виконаних годин, які він попередньо подавав у звіті, а тому не отримав платні. Більше того, у відповідь почув від них образи та заяви про небажання виправити допущену помилку (ДАХМО, ф.р. 302, оп. 2, спр. 125, арк. 79). Лише після втручання в конфлікт ректора вдалося примирити сторони і сплатити професору раніш не виплачені гроші у сумі 234 крб. 69 коп., щоправда, не відразу (ДАХМО, ф.р. 302, оп. 2, спр. 125, арк. 72-73зв.).

Нова державна політика щодо закладів вищої освіти в УСРР у 1930 р. негативно позначилася на існуванні інститутів народної освіти: значну кількість їх ліквідували, а деякі перетворили в інститути соціального виховання. Така ж доля спіткала і Кам'янець-Подільський ІНО – його перетворили в інститут соціального виховання (ІСВ). Керувати ним доручили Ф. А. Кондрацькому (ДАХМО, ф.р. 302, оп. 2, спр. 244, арк. 80). У реорганізованому виші місця для професора Н. Т. Гаморака, на жаль, не знайшлося. Однак його високий професійний рівень, чималі наукові здобутки та педагогічна майстерність привернули увагу окремих київських вишів і наукових установ. 1930 р. він погодився очолити кафедру ботаніки та викладати курс фізіології рослин в Київському інституті професійної освіти (Завальнюк, 2003, с. 131). Вже після переїзду прийняв пропозицію академіка М. Г. Холодного і став завідувати відділом фізіології рослин в Інституті ботаніки при ВУАН (Доброчаєва, 1993, с. 90-91). На перший погляд, здавалося, що життя вченого стабілізувалося, а професійна діяльність отримала чималу перспективу. Утім, незабаром Н. Т. Гаморак потрапив під підозру ГПУ УСРР, яке розпочало пошук осіб, причетних до котрреволюційної діяльності на Поділлі та слідів діяльності УВО. 29 грудня 1932 р. його заарештували співробітники Київського відділу ДПУ (Доброчаєва, 1993, с. 91-92).

Слідство у справі Н. Т. Гаморака проводилося у столиці і тривало один рік. В результаті виснажливих, інколи із застосуванням фізичної сили допитів у слідчому ізоляторі він визнав себе учасником антирадянської організації. 1 жовтня 1933 р. обвинувальним висновком Трійки при колегії ДПУ УСРР у цій справі стало засудження його за ст. 54 п. 10 КК РСФРР (антирадянська діяльність) на 5 років заслання (Мохорук, 2012, с. 621). Дружина Осина та донька Дарина в середині 1930-х рр. переїхали до Сибіру (м. Тюмень) із надією полегшити життя у засланні їхнього чоловіка і батька. Однак, розшукати його так і не змогли. 29 серпня 1937 р.,

за постановою Трійки УНКВС Омської області, Н. Т. Гаморака засудили до розстрілу. Рішення було виконано 1 вересня 1937 р. (Мохорук, 2012, с. 621). Рідних вченого не було повідомлено про це, тож вони оселилися на території Росії та продовжували пошуки. Згодом донька Дарина повернулася в Україну (Широбокова, 2020). У 1961 р. Н. Т. Гаморак був реабілітований управлінням КДБ при Раді Міністрів УРСР (Миськова, 2010, с. 2–3).

Висновки. Отже, представник української науково-педагогічної інтелігенції Н. Т. Гаморак, працюючи у 1921 – 1930 рр. у Кам'янці-Подільському, а пізніше у київському виші та установі АН УСРР, залишив помітний слід в історії регіональної вищої педагогічної та сільськогосподарської освіти республіки. Викладаючи природничі дисципліни, він формував у майбутніх педагогів і агрономів матеріалістичний світогляд, дбав про їхню готовність до професійної і громадської роботи переважно у сільській місцевості, де гостро не вистачало кадрів для шкіл і колгоспів, добросовісно виконував завдання, які вимагав тодішній комуністичний режим. Наукові здобутки вченого були пов'язані з роботою в складі Науково-дослідної кафедри історії Поділля та ботанічного саду ІНО-СГІ. Завершення його освітньої та наукової діяльності пов'язано із чисткою старої викладацької інтелігенції на території УСРР, тієї її частини, яка мала зарубіжне коріння і здавалася владі непатріотичною і зрадливою.

Перспективи подальших досліджень. Надалі актуальним залишається питання пошуку джерел для вивчення недосліджених складових біографії вченого, зокрема, у СГІ, Київському ІПО та АН УСРР з метою більш повного розуміння внеску Н. Т. Гаморака в розв'язання освітніх і науково-дослідних завдань.

Список використаних джерел і літератури:

Баєр, М. М. (1927). Науково-дослідна кафедра «Природи, Сільського господарства й культури Поділля при Кам'янецькому СГІ. *Записки сільськогосподарського інституту в Кам'янці на Поділля*, 4, 146–165.

Гаморак, Н. Т. (1924). Нові дані до мікрохімії і фізіології продихового апарату у рослин. *Записки сільськогосподарського інституту в Кам'янці на Поділля*, 1, 117–132.

Гаморак, Н. Т. (1926). Новий тип транспірографа. *Записки сільськогосподарського інституту в Кам'янці на Поділля*, 3, 42–51.

Гаморак, Н. Т. (1926б). *Світ бактерій*. Харків: ДВУ.

Гаморак, Н. Т. (1928). Спроби над фотоперіодизмом у рицини. *Записки сільськогосподарського інституту в Кам'янці на Поділля*, 5, 298–304.

Гаморак, Н. Т. & Панасюк, Ф. С. (1930). Люфа в Кам'янецькому ботанічному сад. *Вісник прикладної ботаніки*, 5–6, 31–38.

Гаморак, Н. Т. (1931). Потометричні поміри в природній обстановці. *Журнал біо-ботанічного циклу ВУАН*, 1–2, 49–70.

Гаморак, Н. Т. (1932). Крапляний потограф. *Журнал біо-ботанічного циклу ВУАН*, 3–4, 133–139.

Гаморак, Н. Т. (1932б). Новий тип атмометра і атмографа. *Журнал біо-ботанічного циклу ВУАН*, 3–4, 141–145.

Державний архів Хмельницької області (ДАХМО). Ф.Р. 302. Оп. 1. Спр. 39. Арк. 2.

Державний архів Хмельницької області. Ф.Р. 302. Оп. 1. Спр. 49. Арк. 32 зв.

Державний архів Хмельницької області. Ф.Р. 302. Оп. 1. Спр. 50. арк. 47.

Державний архів Хмельницької області. Ф.Р. 302. Оп. 1. Спр. 246. Арк. 12.

Державний архів Хмельницької області. Ф.Р. 302. Оп. 1. Спр. 953. Арк. 1.

Державний архів Хмельницької області. Ф.Р. 302. Оп. 2. Спр. 125. Арк. 1-96.

Державний архів Хмельницької області. Ф.Р. 302. Оп. 2. Спр. 244. Арк. 80.

Державний архів Хмельницької області. Ф.Р. 302. Оп. 3. Спр. 5. Арк. 20.

Державний архів Хмельницької області. Ф.Р. 582. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 161.

Доброчасєва, Д. М., Любінська, Л. Г. & Рибалко, О. Л. (1993). Нестор Гаморак: Сторінки життя вченого. *Український ботанічний журнал*, Т.50, 5, 86–92.

Завальнюк, О. М. (2006). *Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918 – 1921 рр.)*. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА.

Завальнюк, О. М. (2003). Н. Т. Гаморак – приват-доцент Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919 – 1921 рр.). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*, 7, 127–132.

Миськова, О. В. (2010). Злочин – любов до рідної природи (за документами розсекреченого архівного фонду УСБУ по Хмельницькій області). *Подільнин*, 49/1059, 2–3.

Мохорук, Д. І. (2012). Нестор-Василь Теодорович Гаморак (до 120-річчя від дня народження). *Український ботанічний журна*, 69, 4, 617–621.

Нестеренко, В. А. (2018). Ботанічний сад у Кам'янці-Подільському: перші роки діяльності. *Аграрна наука та освіта в умовах євроінтеграції*, 2, 327–329.

Підлісний, Д. В. (2014). Радянська «професіоналізація» вітчизняної вищої школи (1920 – 1921 рр.). *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія «Історія та географія»*, 51, 69–74.

Сухоцький, І. (1958). Військова канцелярія диктатора. *Українська Галицька армія: у 40-річчя її участі у визвольних змаганнях: матеріали до історії*, 1, 137.

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО). Ф. 166. Оп. 12. Спр. 1434. Арк. 3-7.

Широбокова Дарья Нестеровна (2020). URL: https://www.cactuskiiev.com.ua/mediawiki/%D0%A8%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%94%D0%B0%D1%80%D1%8C%D1%8F_%D0%9D%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BE-%D0%B2%D0%BD%D0%B0

References:

Baier, M. M. (1927). Naukovo-doslidna kafedra «Pryrody, Silskoho gospodarstva y kultury Podillia pry Kamianetskomu SHI. *Zapysky silskohospodarskoho instytutu v Kamiantsi na Podillia*, 4, 146–165. [in Ukrainian]

Hamorak, N. T. (1924). Novi dani do mikrokhemii i fiziologhii prodykhovoho aparatu u roslin. *Zapysky silskohospodarskoho instytutu v Kamiantsi na Podillia*, 1, 117–132. [in Ukrainian]

Hamorak, N. T. (1926). Novyi typ transpirohrafa. *Zapysky silskohospodarskoho instytutu v Kamiantsi na Podillia*, 3, 42–51.

Hamorak, N. T. (1926b). *Svit bakterii*. Kharkiv: DVU. [in Ukrainian]

Hamorak, N. T. (1928). Sproby nad fotoperiodyzmom u rytsyny. *Zapysky silskohospodarskoho instytutu v Kamiantsi na Podillia*, 5, 298–304. [in Ukrainian]

Hamorak, N. T. (1930). Liufa v Kamianetskomu botanichnomu sad. *Visnyk prykladnoi botaniky*, 5–6, 31–38. [in Ukrainian]

Hamorak, N. T. (1931). Potometrychni pomiry v pryrodni obstanovtsi. *Zhurnal bio-botanichnoho tsykladu VUAN*, 1–2, 49–70. [in Ukrainian]

Hamorak, N. T. (1932). Kraplianyi potohraf. *Zhurnal bio-botanichnoho tsykladu VUAN*, 3–4, 133–139. [in Ukrainian]

Hamorak, N. T. (1932b). Novyi typ atmometra i atmohrafa. *Zhurnal bio-botanichnoho tsykladu VUAN*, 3–4, 141–145. [in Ukrainian]

Derzhavnyi arkhiv Khmelnytskoi oblasti. F.R. 302. Op. 1. Spr. 39. Khmelnytskyi. DAKmO. Ark. 2. [in Ukrainian]

Derzhavnyi arkhiv Khmelnytskoi oblasti. F.R. 302. Op. 1. Spr. 49. Khmelnytskyi. DAKmO. Ark. 32zv. [in Ukrainian]

Derzhavnyi arkhiv Khmelnytskoi oblasti. F.R. 302. Op. 1. Spr. 50. Khmelnytskyi. DAKmO. ark. 47. [in Ukrainian]

Derzhavnyi arkhiv Khmelnytskoi oblasti. F.R. 302. Op. 1. Spr. 246. Khmelnytskyi. DAKmO. Ark. 12. [in Ukrainian]

Derzhavnyi arkhiv Khmelnytskoi oblasti. F.R. 302. Op. 1. Spr. 953. Khmelnytskyi. DAKmO. Ark. 1. [in Ukrainian]

Derzhavnyi arkhiv Khmelnytskoi oblasti. F.R. 302. Op. 2. Spr. 125. Khmelnytskyi. DAKmO. Ark. 1-96. [in Ukrainian]

Derzhavnyi arkhiv Khmelnytskoi oblasti. F.R. 302. Op. 2. Spr. 244. Khmelnytskyi. DAKmO. Ark. 80. [in Ukrainian]

Derzhavnyi arkhiv Khmelnytskoi oblasti. F.R. 302. Op. 3. Spr. 5. Khmelnytskyi. DAKmO. Ark. 20. [in Ukrainian]

Derzhavnyi arkhiv Khmelnytskoi oblasti. F.R. 582. Op. 1. Spr. 12. Khmelnytskyi. DAKmO. Ark. 161. [in Ukrainian]

Dobrochaieva, D. M., Liubinska, L. H. & Rybalko, O. L. (1993). Nestor Hamorak: Storinky zhyttia vchenoho. *Ukrainskyi botanichnyi zhurnal*, 50, 5, 86–92. [in Ukrainian]

Zavalniuk, O. M. (2003). N. T. Hamorak – pryvat-dotsent Kamianets-Podilskoho derzhavnoho ukrainskoho universytetu (1919 – 1921 rr.). *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Istoriia*, 7, 127–132. [in Ukrainian]

Zavalniuk, O. M. (2006). *Istoriia Kamianets-Podilskoho derzhavnoho ukrainskoho universytetu v imenakh (1918-1921 rr.)*. Kamianets-Podilskyi: Abetka-NOVA. [in Ukrainian]

Myskova, O. V. (2010). Zlochyn – liubov do ridnoi pryrody (za dokumentamy rozsekrenchenoho arkhivnoho fondu USBU po Khmelnytskii oblasti). *Podolianyn*, (49/1059), 2-3. [in Ukrainian]

Mokhoruk, D. I. (2012). Nestor-Vasyl Teodorovych Hamorak (do 120-richchia vid dnia narodzhennia). *Ukrainskyi botanichnyi zhurnal*, 69, 4, 617–621. [in Ukrainian]

Nesterenko, V. A. (2018). Botanichnyi sad u Kam`iantsi-Podilskomu: pershi roky diialnosti. *Ahrarna nauka ta osvita v umovakh yevrointehratsii*, 2, 327–329. [in Ukrainian]

Pidlisnyi, D. V. (2014). Radianska «profesionalizatsiia» vitchyznianoï vyshchoi shkoly (1920 – 1921 rr.). *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho*

pedagogichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. Seriiia «Istoriia ta heohrafiia», 51, 69–74. [in Ukrainian]

Sukhotskyi, I. (1958). Viiskova kantseliariia dyktatora. Ukrainska Halytska armiiia: u 40-richchia yii uchasti u vyzvolnykh zmahanniakh: materialy do istorii, (1), 137. [in Ukrainian]

Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy (TDAVO). F. 166. Op. 12. Spr. 1434. Ark. 3-7. [in Ukrainian]

Shyrobokova Daria Nesterovna (2020). Retrieved from https://www.cactuskiev.com.ua/mediawiki/%D0%A8%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%94%D0%B0%D1%80%D1%8C%D1%8F_%D0%9D%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0. [in Ukrainian]

Отримано: 18.11.2020 р.